

Manfried Welan Ausztria és a Habsburg-ház 1918 utáni viszonyát tárgyalja tanulmányában. A Monarchia utódállamai közül Ausztriában maradtak meg az 1918 előtti régi jogi szabályozások. Megállapítja, hogy a mai osztrák politikai és jogi intézmények fontos elemei még Ausztria–Magyarország fennállásának idejéből származnak. Bemutatja, I. (IV.) Károly hogyan alakította át Ausztriát 1918 őszén a mai értelemben vett jogállammá, és hogyan vált az ország köztársasággá. Részletesen ír az 1919-ben elfogadott Habsburg-törvény rendelkezéseiről, amelyben minden joguktól és tulajdonuktól megfosztották őket Ausztriában.

Habsburg Károly – a dinasztia feje napjainkban – tanulmányában a Habsburg-család jövőbeni szerepéről osztja meg véleményét az olvasókkal. Kiemeli a több évszázados történelmi hagyományok ápolásának fontosságát, a család jövőjét elsősorban európai családként látja, vagyis alapvetően az európai alapértékek határozzák meg annak jövőjét. Hangsúlyozza a birodalmi gondolat, a folyamatosság, a konzervativizmus, a segíteni akarás, a multikulturális és soknemzetiségű államok létezésének fontosságát.

A könyv végén összefoglaló található az 1922-től napjainkig működő Maximiliana elnevezésű, Osztrák Katolikus Honfitársi szervezet és az ennek keretében szerveződött ún. akadémiák történetéről. A kötetet a szerzők rövid életrajza valamint személynévmutató egészíti ki.

A könyvet a szakemberek mellett, elsősorban a Habsburg-dinasztia több évszázados története iránt érdeklődő olvasóközönség figyelmébe ajánlom.

Balla Tibor

DEBORAH S. CORNELIUS

KUTYASZORÍTÓBAN

Magyarország és a II. világháború

(Rubicon Ház, Budapest, 2015. 496 o. ISBN 9789639839120)

Deborah S. Cornelius amerikai történész életének és pályafutásának kulcsmozzanata volt, amikor 1957-ben európai körútja során magyar menekültekkel találkozott az edinburghi, majd a bécsi egyetemen. A Yale-en, majd később a Rutgers-en is huszadik századi magyar témát választott szakdolgozata, illetve doktori dolgozata témájául.

A szerzőnek csak részben tudunk igazat adni akkor, amikor még mindig tabunak számító témákról és a propagandisztikus kommunista történetírás változatlan ideológiai kontrolljáról ír. Amíg ez az 1944 utáni időszakot, kiemelten a magyar ellenállás és embermentés, a kommunista hatalomátvétel, vagy az 1956-os forradalom történetét tárgyaló és értékelő történeti irodalomra valóban igaz is lehet, addig a Horthy-korszakról, különösen annak külpolitikájáról már korábban is készültek mind a mai napig használható és érvényes monográfiák, elegendő itt például Juhász Gyula, Joó András, Ránki György, Romsics Ignác és Szakály Sándor megkerülhetetlen munkáira utalnunk.

Deborah S. Cornelius jól megírt, jól felépített és tagolt, a szakirodalmat és a memoárirodalmat is megfelelő módon feldolgozó munkájában zavarbaejtően kevés magyarországi levéltári forrás felhasználásával dolgozik – a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárára tévesen Hess Archives-ként hivatkozik –, a Teleki által képviselt non belligerence („nem hadviselő fél”) és a Kállay által végrehajtott successive dissociation („fokozatos elkülönülés”) politikájának elemzéséhez és értékeléséhez mindenképpen hasznos lett volna az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában és a Hadtörténelmi Levéltárban hozzáférhető bőséges források megismerése, feldolgozása és kötetbe való beépítése.

Deborah S. Cornelius jól látja a külpolitikai kényszerpályán mozgó ország óvatos, de nyilvánvalóan egy irányba mutató intézkedéseit, miszerint a két háború közötti, a fájdalmas, megalázó és méltánytalan trianoni békét kiigazítani igyekvő, a huszas és a harmincas években leginkább az ola-

szokra építő magyar revíziós külpolitikát az Anschlusst követően kiegészítették a német gazdasági, társadalmi és politikai befolyás ellensúlyozásának érdekében megfogalmazott alapelvekkel.

Az állandó német fenyegetést, valamint a szintén állandó magyar fenyegetettséget jól érzékelteti Szentiványi Domokosnak a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található *Csonkamagyarország külpolitikája 1920–1944* című visszaemlékezése rövid feljegyzése, mely szerint a bécsi katonai földrajzi intézet Lengyelország katonai térképeinek reprodukciója után gyors ütemben fogott hozzá Magyarország katonai térképeinek a sokszorosításához.

Az Ausztria annektálását követő időszakban, az immár szomszédos Harmadik Birodalom árnyékában, a magyar függetlenséget az egyre nyomasztóbb és fojtogatóbb német hegemoniától joggal féltő Teleki Pál vezetésével, a miniszterelnökségen belül létrehozott Nemzetpolitikai Szolgálat és Tájékoztató Osztály irányításával, Horthy Miklós tudomásával és támogatásával kiépített belföldi és külföldi hálózatok igyekeztek semlegesíteni a hazai szélsőjobb, és ellensúlyozni az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában is igen aktív és mindvégig a Szovjetunió támogatását élvező csehszlovák propagandát.

Később Kállay Miklós kormánya is ezekre a hálózatokra támaszkodva kezdi meg már 1942-ben a béketapogatózásokat, és épít további kapcsolatokat a semleges országok fővárosaiban – így Bernben, Konstantinápolyban, Lisszabonban és Stockholmban – az angolszász szövetségesek diplomatáival és titkosszolgálateival, sőt az addig alig látható, de mindvégig létező, és az 1944 tavaszi német megszállást, majd az 1944 őszi sikertelen kiugrást követően egyre inkább kibontakozó magyar ellenállás embermentő tevékenysége is szorosan kapcsolódik a Magyar Revíziós Ligához, a Magyar Függetlenségi Mozgalomhoz, a Magyar Fronthoz vagy a Kisegítő Karhatalmi Alakulatokhoz is okkal és joggal köthető hálózatokhoz.

C. A. Macartney, a magyar történelmet jól ismerő angol történész már magyarul is hozzáférhető *Október tizenötödike* (I–II. k. Budapest, 2006) című monográfiájában azt írja, hogy „a németekkel szembeni ellenállást az egész háború alatt felülről irányították...” (I. k. 489. o.) Kállay Miklós *Magyarország miniszterelnöke voltam 1942–1944* (I–II. k. Budapest, 1991) című memoárjában pedig még egyértelműbben fogalmaz: „...nálunk az ellenállás a kormányzó tudtával kezdeményezett, a miniszterelnök által vezetett hivatalos kormányzati aktus.” (II. k. 137. o.)

A hazai és a nemzetközi történész szakma egy részében Magyarországról, mint a német érdekeket maradéktalanul kiszolgáló német csatlós államról továbbra is macacsul élő képet a közismertebb tények, mint a legálisan működő ellenzéki pártok és a lengyel vagy az olasz kérdésben megmutatkozó különutas magyar politika, a háborús menekültek befogadása, vagy a borzasztó és szegyenletes zsidótörvények becikkelyezésének, majd végrehajtásának sokáig sikeres halogatása mellett az angolokkal 1943. szeptember 9-én Konstantinápolyban megkötött fegyverszüneti megállapodás és békeszerződés még tovább árnyalhatja. Kállay Miklós a már hivatkozott visszaemlékezésében így fogalmaz: „a német szférában mi voltunk az elsők, akik, még az olaszokat is megelőzve, hivatalosan, diplomáciai úton bejelentettük, hogy elszakadunk a németektől”. (II. k. 132. o.)

Ma már az angol, az amerikai és a magyarországi levéltári források alapján is nyilvánvaló, hogy 1943 őszétől kezdve a Szövetségesek a normandiai partraszállásról, a közelgő „Overlord” hadműveletről szerették volna a németek figyelmét a megtévesztésül kidolgozott „Bodyguard” hadművelettel és ennek részeként a balkáni partraszállást tartalmazó „Zeppelin” hadművelettel elterelni, a magyar érdekek figyelembevétele nélkül, csak rövidtávú háborús céljaikra koncentrálna Magyarország német megszállását, így a német haderő szétaprózódását a megfelelő pillanatra előidézni.

A béketárgyalások sikere elsősorban tehát nem a magyar vezetésen vagy a magyar diplomácián múlott, Kállay Miklós halogató, időhúzó, a magyar hadsereget a háború utáni időszakra tartalékoló, a civil, polgári lakosság életét menteni igyekvő politikája mindezek ismeretében a hosszútávú magyar érdekek szempontjából alapvetően helyes volt, amikor az angolszászokkal igyekezett fenntartani a tárgyalásokat, Hitler követeléseit közül pedig mindig csak annyit teljesíteni, amivel elkerülhető volt a német megszállás.

A német megszállás azonban bekövetkezett, köszönhetően a megfelelő időpontban kiszivárogtatott kritikus mennyiségű és kritikus minőségű, amerikai és angol ejtőernyős csapatok magyarországi bevetését tartalmazó hírszerzői anyagoknak. Deborah S. Cornelius nem hangsúlyozza kellőképpen, de a közeledő keleti front és a sajnálatos módon csak 1944 januárjában konkretizálódó magyar–szovjet béketapogatózások is nagyban hozzájárultak a német megszálláshoz. Ma már

tudható, hogy például az angolok mellett a szovjeteknek is dolgozó Böhm Vilmoson és Pálóczy-Horváth Györgyön keresztül Sztálin tudott a stockholmi amerikai–magyar és a konstantinápolyi angol–magyar tárgyalásokról, a németek pedig, kettős ügynökeiken keresztül, a magyar helyzetről többnyire ugyanúgy kitűnően voltak informálva.

A kötet kritikájaként említésre érdemes, hogy a lábjegyzetek aktualizálása több esetben is elmaradt. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának 4.1. A-862 jelzetű, Kádár Gyula visszaemlékezéseit tartalmazó aktája alapján a türelmes és gondos olvasó beazonosíthatja, hogy melyek azok a részek és fontos részletek, melyek az 1978-ban megjelent *A Ludovikától Sopronkőhidáig* című kétkötetes emlékiratból a cenzúrának köszönhetően kimaradtak, továbbá a rosszul (egyszer angol nyelvű kéziratként, máshol már megjelent magyar nyelvű kötetként) hivatkozott, amerikai levéltári forrásokat feldolgozó Charles Fenyvesi *Három összeesküvés* (Budapest, 2007) című munkájából és a szintén az ÁBTL-ben 3.2.1. Bt-262 jelzett alatt található, Hátszegi (Hatz) Ottó kihallgatási jegyzőkönyveit tartalmazó iratokból ma már alaposabban megismerhető és karakteresebben megrajzolható a regényes életű katonatiszt háború alatti tevékenysége is (481. oldal lábjegyzetei).

Végül nem kerülhetjük meg az elmúlt esztendő emlékezetpolitikai vitáiban legtöbbször felmerült kérdést sem, hiszen éppen a joggal ünnepeelt Koszorusz Ferenc akciója a legjobb példája annak, hogy Horthynak a németekkel szemben még 1944 márciusát követően is maradt némi (az aktuális külpolitikai helyzetnek megfelelően hol több, hol kevesebb) mozgástere. Az 1944. július elején felszámolt csendőrpuccs, majd a nem azonnal, de mégis ezt követően leállított deportálások is jól mutatják, hogy a németek a magyar hadsereg ellenében, a magyar csendőrség támogatása és a magyar közigazgatás részvétele nélkül néhány hét leforgása alatt nem lettek volna képesek deportálni a vidéki és a Budapest környéki magyar zsidóságot.

Szelke László

GERMUSKA PÁL

A MAGYAR KÖZÉPGÉPIPAR

Hadiipar és haditechnikai termelés Magyarországon 1945 és 1980 között

(ÁBTL–Argumentum Kiadó, Budapest, 2015. 613 o. ISBN 9789634467359)

Hiánypótló munka jelent meg Germuska Pál tollából ebben az esztendőben, ugyanis a második világháború utáni hadiipar történetével ezidáig keveset foglalkoztak, szemben a két világháború közöttivel, amelynek történetéről már korábban napvilágot látott egy összefoglaló munka és számos tanulmány.¹

A könyv azért tárgyalja csak 1980-ig a címben jelzett témát, mivel sok vonatkozó forrás az utóbbi időben vált kutathatóvá. Ettől függetlenül ez az esztendő korszakhatárnak is tekinthető, hiszen az 1981-gyel induló ötéves terv már egy új időszak kezdete volt. Másrésztől a rendszerváltás és az előtte lévő gazdasági pangás éveit nyilvánvalóan fognak még egy vasos kötethez elegendő információt tartalmazni. A múlt megértéséhez nem csak a korabeli események leírása szükséges, hanem az is, hogy megértsük – jelen esetben az 1945 utáni – rendszer(ek) működését, mozgatórugóit. A hadsereg mellett a hadiipar struktúrájának a feltárása ebből a szempontból is fontos számunkra. A kettő erősen kapcsolódott egymáshoz, és hatással volt a polgári szektorra is, hiszen például az 50-es évek elején a túlzott hadi és hadiipari költségek jelentős mértékben kimerítették az ország erőforrásait, sőt, a 60-as évek eleji gazdasági lassulásban szintén az effajta kiadások növekedése játszott szerepet, mint ahogyan azt a szerző könyvében részletesen is kifejtette. Nyilván felvetődik az olvasóban a kérdés, hogy a rendszerváltáshoz vezető utat mindez mennyire befolyásolta? Reméljük, ezt a későbbiekben megtudhatjuk.

¹ *Dombrády Lóránd: A magyar hadigazdaság a második világháború idején.* Budapest, 2003.